

SAMFUNNSVITEREN

Grunnloven 200 år
Samfunnsviterne 20 år

Fra nesten autonome stiftamt til en nasjon:

Da landet ble samlet

Det luktet vondt i salen på Eidsvoll i midten av mai for 200 år siden. Vasking, tannpuss og hygiene var mindre viktig på den tiden, særlig blant bøndene. Seks uker med intens jobbing var snart i mål, loven hadde funnet sin form og de kunne reise hjemover.

Av Gunn Kvalsvik

De 112 valgte utsendingene hadde ankommet Eidsvoll seks uker tidligere, nærmere bestemt den 10. april 1814. 57 embetsmenn, 18 forretningsmenn og 37 bønder. Det heter seg at 25 kom fra byene, 54 fra bygdene og 33 fra hær og flåte. Aldersmessig var den eldste rundt 70 år, mens den yngste knapt var 17.

Mer detaljerte verk forteller navn, tittel og tilhørighet på de som deltok. Mange av diskusjonene som foregikk, er gjenfortalt, og vi vet også ganske mye om hvem som var mest aktive, hvilke synspunkt og interesser som ble fremført og hvem som inntok en mer passiv rolle under disse hektiske ukene.

Det som ikke er så kjent, er hvordan utvelgelsesprosessen foregikk, hvilke maktstrukturer som dominerte i regionene og ikke minst hvordan de ulike delene av landet opplevde seg selv som en del av en større enhet.

Bakteppet og embetsmennene

Under eneveldet, før 1814, var landet vårt inndelt i fire regioner - som i tillegg til å ha ulike næringsstrukturer, hadde en viss territoriell autonomi.

Regionene, eller stiftamtene, bar navnene Trondheim, Bergenus, Kristiansand og Akershus. De ble innført allerede i 1661 og var den fungerende politiske strukturen gjennom 1700-tallet, og en kan derfor anta at de var etablert og hadde fått en innarbeidet form i 1814.

Hvert av stiftamtene ble styrt direkte fra hovedstaden København. Norge ble administrert av embetsmenn med stiftamtsmannen som øverste leder i hvert sitt stift. For det geistlige området fungerte biskopene som overordnet i stiftet. De fire regionene hadde sine hovedsteder, stiftsbyer, i henholdsvis Trondheim, Bergen, Kristiansand og Kristiania. Hvert stiftamt var igjen delt inn i flere amt, med en amtmann som øverste embetsmann, mens bispedømmet var inndelt i flere prestegjeld.

Embetsstanden bestod av jurister, prester og offiserer som for det meste hadde dansk utdanning og snakket dansk med norsk uttale. De hadde ofte dansk- eller tyskklingende slektsnavn og latinartium som fellesnevner. I antall var de få, og en antar at med familie utgjorde standen rundt én prosent av den totale befolkningen.

I fravær av adel og kongemakt, som styrte de fleste andre europeiske land, hadde embetsmennene stor makt. Både før, under og etter 1814 hadde de stor bestemmelsesradius. Derfor betegnes vårt politiske system i perioden mellom 1814 og 1818 som «Embetsmannsstaten».

Dette var altså de store linjene som danner bakteppet. Så tilbake til fokus – Grunnloven og 1814, sett fra regionenes ståsted.

Fra fire til én

For å forstå hvordan regionene, eller stiftamtene, agerte i perioden rundt 1814,

har vi snakket med professor Ida Bull ved NTNU. Hun leder et forskningsteam på syv som blant annet har forsket på hvordan medbestemmelsen i stiftsbyene fungerte, hvordan bygdene rundt opplevde endringene, effekten av nye økonomiske strukturer samt prosessen rundt oppbyggingen av Norges bank.

- Målet har vært å se på 1814 fra regionenes ståsted. Altså å se hva eidsvollsmennene "hadde med seg" av erfaringer da de møttes. I prosjektet har vi prøvd å belyse hvordan regionene påvirket det som skjedde sentralt, hvilke maktkamper som ble kjempet, embetsmennenes-, kirkens- og bøndenes rolle og hvordan forflyttingen til et felles maktorgan, Stortinget, skapte nye strukturer, forteller prosjektleder Ida Bull.

Forskningsteamet har funnet sine kilder og materiale i gammelt arkivmateriale fra offentlige myndigheter i by og bygd, fra privat korrespondanse, fra Norges bank, fra tollregnskaper og mye mer.

I denne artikkelen kan vi ikke ta for oss på langt nær alt Bull og hennes team har funnet ut. Det blir et kort blikk på regionenes autonomi, eidsvollskandidatvalgene, hvordan enkelte kandidater nektet å reise, kampen om flagget og etableringen av Norges bank.

Fire "hovedsteder"

Regionenes relative uavhengighet innenfor eneveldet innebar at stiftsbyene politisk og administrativt fungerte som hovedsteder innenfor regionen og som bindeledd til rikshovedstaden Køben-

havn. Samtidig fungerte stiftsbyene økonomisk sett som nettverksbyer med en formidlerrolle mellom regionen som oppland og en større verden.

- Stiftamtmann og biskop fikk sine instruksjoner direkte fra kongen i Danmark. Derfor var det ingen formelle linjer og kontakter mellom stiftamtene, forklarer historieprofessoren.

- Når det skulle velges representanter til å reise til Eidsvoll, var det kirkene som ble valgt som arena for valgene, med biskopene og stiftamtmennene som formidlere. Utvelgelsesprosessen skjedde på følgende måte: Først innkalte prestene menighetene hver i sine prestegjeld til avstemming. Her foretok en det første valget, et indirekte valg på valgmann som så valgte representantene for amtet. Byene var egne valgkretser, og de militære avdelingene holdt egne valg.

Ida Bull forklarer at kirken på den tiden var en viktig møteplass og en mektig aktør i folks liv. Det var derfor ikke unaturlig at valgene skulle skje akkurat her. I følge kilder hersket det likevel en del usikkerhet rundt hvorfor en skulle stemme, hva som skulle skje på Eidsvoll og dermed hvem en skulle velge.

Uklarhet om hvilke plikter og rettigheter som gjaldt, samt hvorfor dette var viktig, førte til dilemmaer flere steder.

- I Trondheim opplevde stiftamtmannen at de som ble valgt ut for å reise til Eidsvoll, vegret seg. Det var tydelig usikkerhet omkring hvordan slik representasjon skulle fungere og hvordan plikten til å ta imot valgene skulle oppfattes. I dette tilfellet endte det med at to av valgmannene etter noen dager ble overtalt til å reise, forteller Ida Bull.

Den 10. april, som kongen uttrykkelig hadde skrevet som dato for når de valgte skulle innfinne seg på Eidsvoll, var det ingen representanter fra Nord-Norge eller Finnmark til stede. Det skyldtes at beskjedene om valget kom frem for sent, og avstandene var for store til at valget

kunne realiseres og kandidatene nå frem til Eidsvoll tidsnok.

Region- versus landlojalitet

Grunnloven representerte altså et skarpt brudd i den politiske kulturen. Den regionale beslutningsstrukturen, som etterlevning fra eneveldet, var hierarkisk, partikulær og patriarkalsk. Den står altså i motsetning til de demokratiske og universalistiske normene i Grunnloven.

- Et av forskningsprosjektene jeg har ledet har undersøkt endringer i politisk interaksjon i spennet mellom den gamle politiske kulturen og den som Grunnloven på sett og vis krevde. Hvordan klarte embetsmannstanden og bondeeliten å innordne seg ny politikk? Det vi ser, er at det kanskje ikke så overraskende tok tid å endre kulturen. Embetsmennene hadde

fremdeles mye makt og sitt nettverk. Dette ble videreført langt utover 1800-tallet - bare at nå hadde de et nytt grunnlag som valgte representanter til landets Storting, sier Ida Bull.

At lojaliteten ofte stod i spenn mellom regionale interesser og nasjonale, kom blant annet til uttrykk når det skulle lages og velges et felles flagg. Det flagget vi har i dag, ble vedtatt i 1821 etter en lengre prosess i Stortinget, som Jakop Mali's har studert. Her var det tydelig at oppfatningen om Norge som sammensatt av flere regioner fortsatt var levende. Flere av utkastene til nytt flagg hadde med symboler, gjerne i form av stjerner, for de fire stiftamtene, eller de fem bispedømmene (fem, etter at Nord-Norge nå hadde fått egen biskop).

Norges Bank

En annen av de store sakene etter 1814, var etableringen av Norges Bank, som Jan Thomas Kobberrød har studert. Da Norges Bank ble etablert i 1816, ble det vedtatt to alternative lover. Om banken kom i stand ved frivillige innskudd, skulle hovedsetet ligge i Oslo. Ble det derimot nødvendig å gå til innkreving av tvungne innskudd, skulle hovedkontoret legges til Trondheim.

- Det er mulig å se dette som en konsekvens til regionenes krav. Bergen var Norges største handelsby, mens regionen omkring Oslo var et annet av rikets økonomiske tyngdepunkt og det nye politiske sentrum. Den nye hovedstaden hadde imidlertid ikke så stor tyngde at den nye nasjonalbanken automatisk måtte plasseres der. Stemmetallene var knappe i Stor-

tinget i denne saken, og da vedtaket ble gjort om plasseringen av banken dersom det ble nødvendig med tvungne innskudd, spilte begivenhetene hovedstaden et puss, forklarer historieprofessor Bull.

Kompromisset ble til slutt Trondheim, men med filialer også i de andre regionene.

200 år etter

Vi zoomer ut og skriver 2014. Eidsvollbyggingen lukter godt etter nyoppussingen med en prislapp på 360 millioner kroner. 100 forskere har brukt de siste to-tre årene på å finne ut enda mer om hva som skjedde for 200 år siden og hvilken betydning det har for hvordan landet er i dag. Et fullspekket program forteller om foredrag, kulturinnslag, barneforestillinger, teater og fester.

Etter å ha snakket med Ida Bull og fått et lite blikk tilbake på hvordan det var den gangen, er det betimelig å tenke over alternative utganger. Ville loven sett annerledes ut dersom folk hadde vært klare over hva valget til utsendinger faktisk betydde, og hadde et flagg med stjerner som symbol for regionenes autonomi gjort at bergenserne og trønderne ville opplevd seg selv som enda mer forskjellige? Hva om representantene fra lengre nord hadde innfunnet seg, ville det utgjort en forskjell? Og hva med kampen om hvor Norges Bank skulle ligge? Ville det vært annerledes dersom de ikke kom til enighet? Det får vi aldri vite.

Den dansk-norske kongeslekten

Vinteren 1814 sto den dansk-norske helstaten, som hadde eksistert i over 400 år med blant annet felles kongeslekt, foran undergangen.

På websiden Eidsvoll1814.no fortelles det at 17. mai 1814 ble Christian Frederik valgt til den første konge i det frie Norge.

Han var fetter av den sittende danske enevoldskongen Frederik VI og sønn av arveprins Frederik, halvbror av den sinnsyke kong Christian VII som døde i 1808.

Christian Frederik ble dansk konge i 1839 under navnet Christian VIII.

Han ble etterfulgt av sønnen Frederik VII, som døde i 1863.

Med Frederik VII døde den oldenburgske linjen i det danske kongehuset ut.

Han ble etterfulgt av Christian av Glücksburg, en etterkommer etter oldenburgeren

kong Frederik av Danmark-Norge (1746-1766).

Christian av Glücksburg ble dansk konge under navnet Christian IX i 1863 og regjerte helt til 1906. Han ble etterfulgt av Frederik VIII (1906-1912).

Frederiks sønn, prins Carl av Danmark, ble i 1905 tilbudt den norske trone og tok navnet Haakon VII. Prins Carl - Haakon VII - er bestefar til kong Harald V av Norge.

Kilde: Eidsvoll1814.no

Frederiks sønn, prins Carl av Danmark, ble i 1905 tilbudt den norske trone og tok navnet Haakon VII.

